

ВЛАДИМИР ЗАЛОЗЕЦКИЙ – ПЕРВЫЙ ГЛАВНЫЙ ХИРУРГ БУКОВИНЫ

В.Э.Кардаш, В.В.Билоус, Ю.Т.Ахтемийчук, В.И.Билоус

Резюме. В статье отображены основные этапы жизни и врачебной деятельности хирурга Владимира Залозецкого – “одного из наиболее значимых черновицких руссинов” [украинцев], яркого представителя Буковинского медицинского общества XIX века. Украинской властью учреждена премия имени Владимира Залозецкого.

Ключевые слова: история медицины, хирургия, Буковина.

VOLODYMYR ZALAZETS'KYI – SURGEON-IN-CHIEF OF BUKOVYNA

V.E.Kardash, V.V.Bilous, Yu.T.Akhtemiichuk, V.I.Bilous

Abstract. The paper elucidates the main stages of the life and doctor's activity of surgeon Volodymyr Zalozets'kyi, – “one of the most outstanding Chernivtsi Rusyns” [Ukrainians], a brilliant representative of the medical community of the XIX century. The Ukrainian Government founded a prize named after Volodymyr Zalozets'kyi.

Key words: medicine, surgery, Bukovyna.

Bukovinian State Medical University (Chernivtsi)

Надійшла в редакцію 13.12.2005 р.

© Ахтемійчук Ю.Т., Топоров Г.М., Пішак В.П.

УДК 611 (091)

ПРАЦЯ М.І.ПИРОГОВА "ТОПОГРАФІЧНА АНАТОМІЯ, ІЛЮСТРОВАНА ЗРІЗАМИ, ПРОВЕДЕНИМИ ЧЕРЕЗ ЗАМОРОЖЕНЕ ТІЛО ЛЮДИНИ В ТРЬОХ НАПРЯМКАХ (1852-1854), І АТЛАС" – НАДАННЯ КЛІНІЧНІЙ АНАТОМІЇ ФІЗІОЛОГІЧНОГО ТА ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ (до 125-річчя від дня смерті М.І.Пирогова)

Ю.Т.Ахтемійчук, Г.М.Топоров', В.П.Пішак

Буковинський державний медичний університет (м. Чернівці), Харківська державна медична академія післядипломної освіти¹

"Я переконаний, що без вчення про індивідуальність... неможливий істинний прогрес лікарської статистики... В моєму розумінні, ця наука стане лише тоді раціональною і доречною, коли пояснить, яку роль відіграє особистість хворого в кожному окремому випадку"

М.І.Пирогов

Працюючи попечителем Одеської навчальної округи, професор М.І.Пирогов завершує опис своїх препаратів, виготовлених ним під час роботи в Санкт-Петербурзькій медико-хірургічній академії в Анатомічному інституті, і дає назву своїй новій праці "Топографічна анатомія, ілюстрована зрізами, проведеними через заморожене тіло людини в трьох напрямках (1852-1854) і Атлас".

"Топографічна анатомія..." видавалася окремими випусками з 1852 року. Перших два видання, названі спершу "Ілюстрована топографічна анатомія зрізів", М.І.Пирогов подав Конференції медико-хірургічної академії у квітні 1852 року. Повне видання нової праці завершено в березні 1859 року. В "Атласі" великого формату вміщено 970 рисунків, виконаних автором,

з поясненнями латинською мовою, демонструючих зрізи різноманітних ділянок замороженого людського тіла. До "Атласу" додані пояснення на 796 сторінках добірного тексту. Створення "Топографічної анатомії...", яка завершила воістину гігантську працю М.І.Пирогова, виявилось тріумфом вітчизняної анатомічної науки. До праць М.І.Пирогова з прикладної анатомії не було нічого подібного, особливо щодо останнього Атласу, створеного у стінах заснованого ним першого в Росії Анатомічного інституту. У цій праці взаємовідношення органів подані з такою вичерпною повнотою і ясністю, що зміст рисунків слугуватиме відправними пунктами як для практикуючого лікаря-клініциста, так і для подальших досліджень у цій галузі.

До М.І.Пирогова жоден з методів анатомічних досліджень морфологів Європи не можна було вважати науковим, бо в них не витримувалися основні вимоги до проведення анатомо-топографічних досліджень: збереження досліджуваного органа або системи в порожнинах людини в природному стані. Тільки метод розпилювання

заморожених трупів міг дати вичерпне уявлення про справжнє топографо-анатомічне взаємовідношення органів та їх положення при різноманітних змінах суміжних органів та структур. Найбільша заслуга вченого полягає в тому, що "Топог-

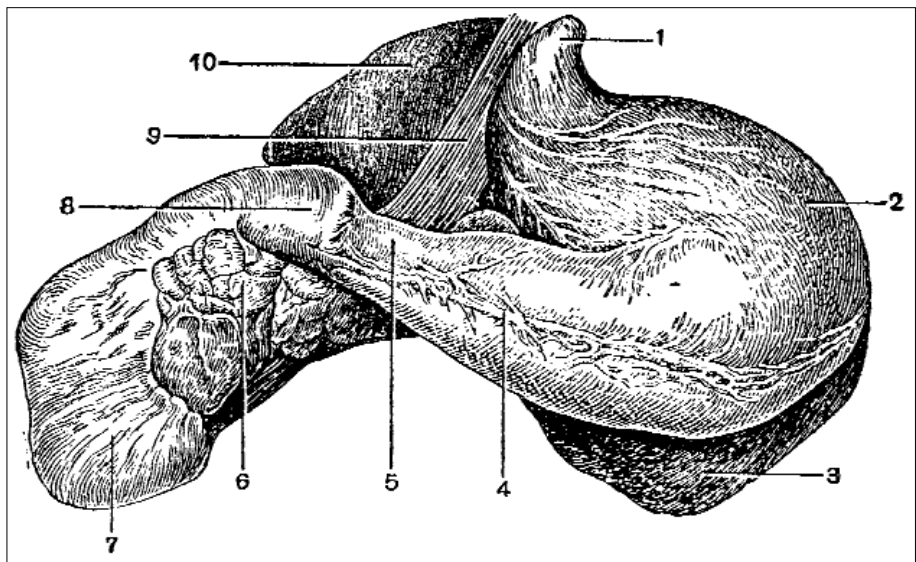
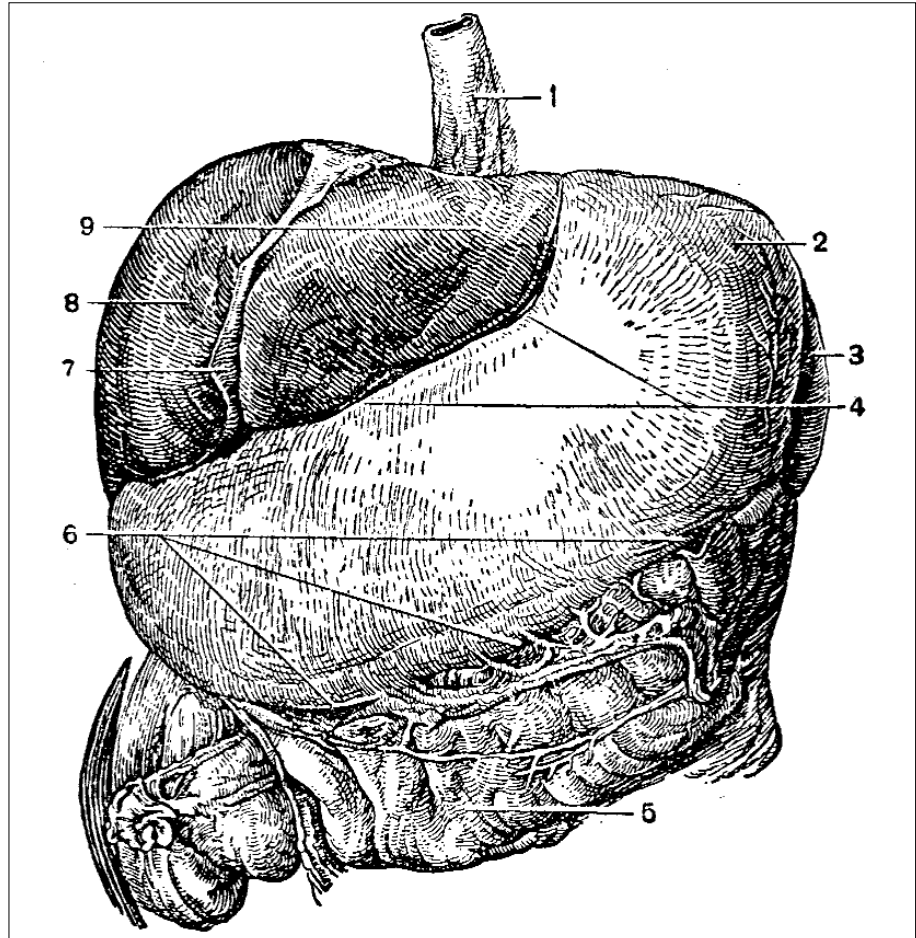

Рис. 1. Положення великої кривини порожнього (А) та наповненого (Б) шлунка (за Пироговим).

рафічній анатомії..." він надав анатомо-фізіологічне спрямування. М.І.Пирогов використав свій метод морфологічної статики разом з функцією органів і систем, а також при відмінностях в їх топографії, пов'язаних зі зміною їх положення.

Як послідовник передових вітчизняних і зарубіжних професорів XVIII та початку XIX століть М.І.Пирогов взяв усе те найкраще, що дали вони вітчизняній теорії і практиці. Він писав: "...з першого ж мого вступу на навчально-практичну ниву в основу поставив анатомію і фізіологію...". Тому вважати М.І.Пирогова тільки анатомом і хірургом – це облуда, в основі якої недостатнє усвідомлення всього його творчого доробку. Справді, анатомічний метод в його дослідженнях блискуче розвивався і відкрив загальні закономірності морфології і топографії судинно-нервових утворень, фасціальних шарів і міжфасціальних просторів, закономірності морфології суглобів, факти мінливості багатьох топографо-анатомічних утворень – все це дало підстави закласти міцні підвалини основам прикладної хірургічної анатомії.

Треба чітко усвідомити, що М.І.Пирогов не працював над анатомічною наукою для анатомії, а досліджував анатомічні факти стосовно практики, насамперед хірургічної, а також для клінічної практики будь-якого творчого лікаря, надаючи своїм працям анатомо-фізіологічне спрямування. Цей прикладний напрямок анатомічних пошуків великого вченого, що підкреслював зв'язок анатомії з фізіологією, і став поштовхом для нового твору "Топографічна анатомія...". Як істинний новатор М.І.Пирогов широко застосував свої методи розпилювання та скульптурної анатомії, створивши безцінну для практикуючих лікарів фундаментальну працю та Атлас до неї.

У поясненні до "Топографічної анатомії..." про методи і зміст нової морфологічної праці Микола Іванович писав: "...зазвичай, анатомічний спосіб дослідження ніколи не може дати вірного уявлення про положення органів, тому що під час розтинів трупів і розсікання м'яких тканин частин тіла зовнішнє повітря, проникаючи в розітнуті порожнини, призводить до роз-

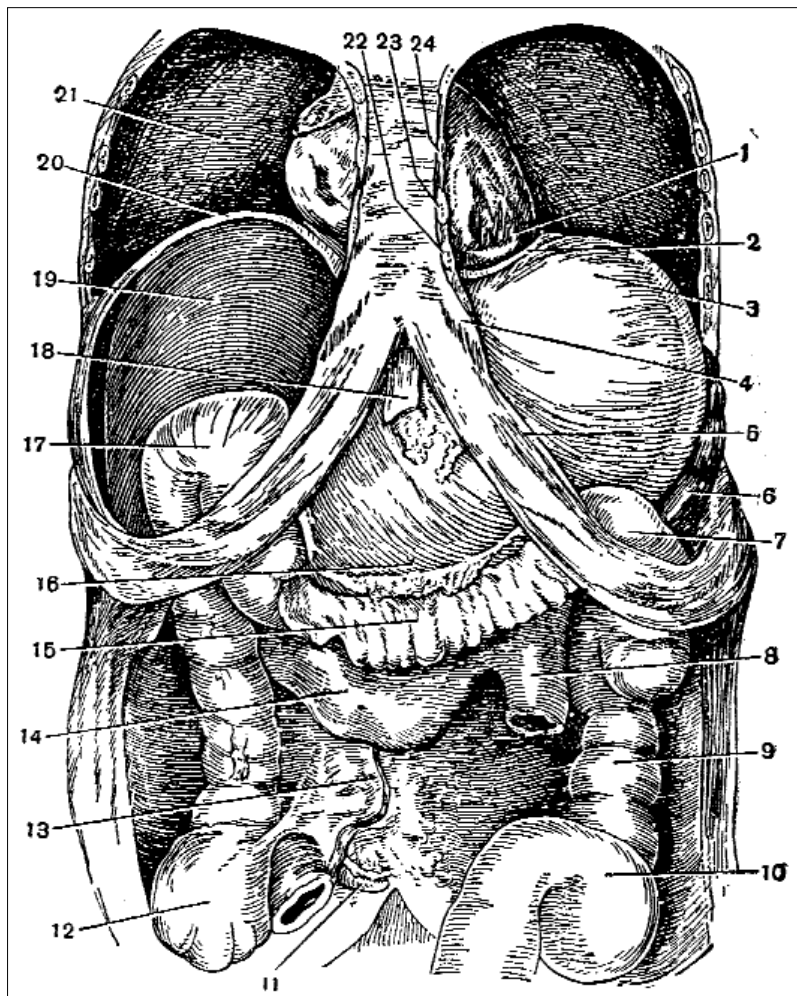

Рис. 2. Положення серця і печінки при переповненому шлунку (за Пироговим).

рушення зв'язків, яке неминуче слідує за розсіканням м'яких тканин, – завше істотно порушує природне положення".

Головним у новій праці М.І.Пирогова є збереження форми органів і тканин. Щоб положення і форма органів у порожнинах і особливо відношення їх до фасцій не змінювалося, він скористався дією холоду і зрізи в трьох площинах робив на добре заморожених трупах. Виконуючи задуману працю з прикладної анатомії, М.І.Пирогов винайшов і другий оригінальний метод вивчення людського тіла – дослідження замороженого трупа скульптурним методом. Він писав: "Це моя скульптурна анатомія. Під цим іменем я розумію особливий спосіб, винайдений мною для достеменного визначення положення різних органів. Я заморожую спершу труп, спорожнивши і наповнивши нутрощі повітрям або водою, і піддаю його впродовж 3-4 днів дії холоду при 15°. Відтак я оголюю до-

сліджуваний орган від покриваючих його і затверділих, як дерево, частин, забираючи їх і відокремлюючи льодову кірку долотом, молотком і пилкою. Оголений таким методом орган може довго зберігати своє положення, якщо препарат залишиться в холодній кімнаті. Зображення всіх моїх скульптурних препаратів подані в натуральну величину на рисунках у моєму Атласі".

Скульптурний метод М.І.Пирогова був важливим доповненням до методу розпилювання заморожених трупів. Він використав анатомічний експеримент з метою вивчення зміни положення органів стосовно ділянок, як це часто буває в практичній роботі лікаря. Наприклад, він змінював положення кінцівок, розпилюючи відтак у положенні згинання, розгинання, відведення і приведення в різних суглобах. Для уточнення топографії внутрішніх органів М.І.Пирогов перед заморожуванням трупа наповнював шлунок або сечовий міхур водою, а кишечник повітрям. Він вводив рідину в порожнини плеври й очеревини, щоб

визначити ступінь зміщення серця, що спостерігається при плевриті, чи органів живота при асциті. Наповнивши водою порожнини суглобів, перепилював їх у різних положеннях і напрямках. М.І.Пирогов першим широко застосовував анатомічний експеримент – при експериментальних вивихах у суглобах робив зрізи через вивихнуті ділянки кінцівок. Вчений писав: "...моя скульптурна анатомія показала, наскільки ненадійні і неточні наші знання про положення черевних нутрощів, особливо хиткими вони виявилися при описах трьох органів: шлунка, ободової кишки і селезінки. Трапляється, що лікарі перкуторно шукають там шлунок, де лежить поперечна ободова кишка, і навпаки. Я переконався моїми дослідженнями, що: 1) порожний і стиснутий шлунок має вигляд підкови, він зігнутий в напрямку горизонтальної осі, майже посередині між входом (cardia) і виходом (ру-

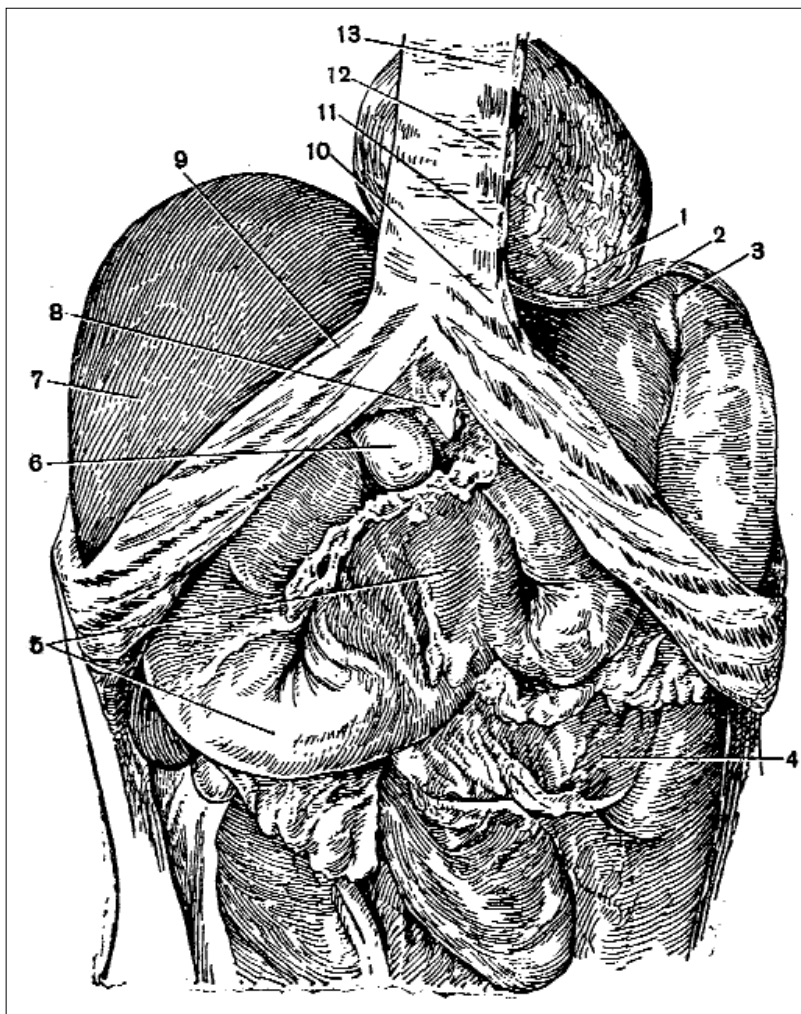

Рис. 3. Положення серця і печінки при переповненій ободовій кишці (за Пироговим).

logus) і звернений своєю великою кривиною допереду; 2) заповнюючись і розтягуючись їжею, рідинами й газами, зігнутий шлунок поступово розгинається і велика його кривина подається вниз; 3) у надчерев'ї і між підребер'ями визначається передня стінка шлунка, зміщуючи спорожнену поперечну ободову кишку донизу тільки в тому випадку, коли він дуже розтягнутий". Ось такі описи точного розміщення органів і систем у порожнинах наведені М.І.Пироговим у цій праці. Вони дають лікареві об'єктивне положення органа при різних ступенях його наповнення і відношення до нього суміжних органів – це справжня клінічна анатомія.

В окремих випадках, за рекомендацією М.І.Пирогова, препарати розпилювалися в косому напрямку, наприклад, для визначення і пояснення запропонованого ним операційного доступу до зовнішньої клубової артерії. Всі ри-

сунки з препаратів робилися в натуральну величину через скло, поділене на квадрати, на яке клалися аркуші паперу, розділені на такі ж квадрати. Завдяки цьому досягалася максимальна точність у передачі всіх деталей зрізу. У новій праці з прикладної анатомії М.І.Пирогов показав межі покриття органів і стінок порожнин серозними листками, глибину залягання судин і нервів по відношенню до шкірних покривів, анатомотопографічні взаємовідношення судинно-нервових утворень у м'язово-фасціальних каналах на кінцівках. Грунтовно навів точні морфометричні дані стосовно стегнового, привідного, пахвинного каналів, синовіальних каналів кисті, клітковинних просторів передпліччя, гомілки і стопи. Точно визначив кути нахилу чоловічого і жіночого таза, а також статеві відмінності глибини розміщення в малому тазу органів та судин. Особливо високої точності він досягав у проектуванні крайніх точок того чи іншого судинно-нервового пучка, каналу і органа по дотичних лініях, проведених до передньої, задньої чи бокової поверхонь зрізу. З'єднуючи крайні точки, М.І.Пирогов визначав реконструйовані межі анатомічних структур, їх проєкції на шкірні покриви людського тіла. Цей метод він назвав методом реконструкції. Новий метод реконструкції у вивченні морфології судин, нервів, органів і порожнин людського тіла допоміг досліднику встановити закономірності відмінностей будови і топографії, безпосередньо наблизитися до індивідуальної, вікової і статевої анатомічної мінливості.

Спостережливість М.І.Пирогова дозволила йому встановити кореляцію ознак, що характеризують форму й положення різних органів. Так, вивчивши на серійних препаратах хід носослізного каналу, вчений виявив, що чим більше відхиляється від вертикальної площини лобовий відросток верхньої щелепи і чим сильніше викривлена нижня носова раковина, тим більше вигнутий носослізний канал. Кожний факт його нової роботи з прикладної анатомії на лиці (глибина клітковинних утворень, зв'язки клітковини із суміжними ділянками лица і шиї) давав унікальний матеріал для розвитку отоларингології, офтальмології і стоматології. Все це було новим кроком щодо впровадження в практичну роботу лікаря клінічної морфології. У підписах до рисунків М.І.Пирогов позначав можливі ускладнення при обстеженні хворого,

давав морфологічні рекомендації як попередження лікареві про менше травмування ділянки обстеження.

Отже, своїм оригінальним методом М.І.Пирогов довів, що "за винятком трьох невеликих порожнин людського тіла (зіву, носа і барабанної) і двох каналів (дихального і кишкового), ні в якій іншій частині тіла немає порожнього (тобто наповненого повітрям) простору. Стінки всіх інших порожнин щільно прилягають до стінок органів, які в них знаходяться". Цей факт відкрив нові шляхи до розвитку клінічної анатомії та розробки нових діагностичних прийомів.

М.І.Пирогов вперше показав, як змінюється форма і топографо-анатомічні взаємовідношення органів у порожнинах (плевральній, перикардіальній, черевній, у малому тазу) при змінах положень тіла. Виключно цінним для практичної медицини і оригінальним було його рішення відтворити в "Атласі" стан і положення органів у порожнинах тіла при різних захворюваннях (плеврити, асцити, нагноєння в малому тазу), а також зміни, які відбуваються в порожнинах людського тіла з віком та внаслідок індивідуальних особливостей організму людини.

При появі всієї праці М.І.Пирогова одразу в медичних журналах Росії і Західної Європи з'явилися схвальні відгуки. "Военно-медицинский журнал" відзначив: "Топографічна анатомія М.І.Пирогова завоювала перше місце в наявній анатомічній літературі Західної Європи, схвалена всіма науковими товариствами лікарів-хірургів Німеччини, Австрії, Франції та Англії".

У 1860 році в Медико-хірургічній академії Санкт-Петербурга відкривається нова кафедра – кафедра практичної анатомії. Ця подія була першим кроком до створення нової кафедри за роботами М.І.Пирогова – кафедри топографічної анатомії та оперативної хірургії. На кафедру практичної анатомії за рекомендацією М.І.Пирогова запрошують керівником видатного анатома Європи В.Л.Грубера (1814-1890) – учня І.Гіртля.

Про значення праць М.І.Пирогова для розвитку клінічної медицини неодноразово наголошував у своїх виступах професор П.Ф.Лесгафт: "...топографічна анатомія досі не задовільняла вимог практичної медицини, коли справа торкалась точного відтворення розміщення органів відносно частин тіла. Цей недолік усунув знаменитий анатом і хірург М.І.Пирогов".

Високо оцінив працю М.І.Пирогова академік К.М.Бер: "...праця М.І.Пирогова, яка висунута на премію імені П.Н.Демидова, збагачує науку такими даними, які здобуті не внаслідок методу заморожування, а численними творами автора і неослабною роботою. Без жодного сумніву, новий твір М.І.Пирогова як за думкою, так і за виконанням потребує нашого визнання і справедливо заслуговує Демидівської премії". Це була четверта винагорода М.І.Пирогова вищою відзнакою Академії наук Росії. Досі за її

статутом Демидівська премія присуджувалася тільки один раз.

Завдяки М.І.Пирогову поряд з анатомією хірургічною формувалася фізіологія хірургічна, без якої анатомічні результати та обґрунтування оперативних втручань не можуть цілком відповідати запитам клінічної медицини. Вся діяльність геніального вченого супроводжувалася постійним прагненням до пошуків нових наукових методик для послідовного розвитку анатомо-фізіологічного напрямку вітчизняної медичної науки.

Література

1. *Визначні імена у світовій медицині / За ред. О.А.Грандо. – К.: РВА "Тріумф", 2001. – 320 с.*
2. *Ерьюхін І.А. Николай Иванович Пирогов и современное мировоззрение в медицине // Вестн. хирургии. – 1997. – Т. 156, № 3. – С. 9-14.*
3. *Кульчицький К.І. Микола Пирогов: дивовижний сюжет життя (до 185-річчя з дня народження) // Вісн. морфології. – 1995. – № 1. – С. 46-47.*
4. *Луценко С.М., Милиця К.Н. Украинский период общественной деятельности ученого и гуманиста Н.И.Пирогова // Вісн. морфології. – 2004. – Т. 10, № 1. – С. 22-23.*
5. *Мирский М.Б. Научная школа Н.И.Пирогова // Вісн. морфології. – 2004. – Т. 10, № 1. – С. 17-18.*
6. *Скрипніков М.С., Проніна О.М., Луценко Н.М. Значення праць М.І.Пирогова для розвитку топографічної анатомії та оперативної хірургії // Вісн. морфології. – 2004. – Т. 10, № 1. – С. 23-24.*
7. *Степанов В.Я. Геніальність і раціональність діяльності М.І.Пирогова // Вісн. морфології. – 2004. – Т.10, № 1. – С. 24-27.*

Надійшла в редакцію 26.02.2006 р.

Науковий симпозіум

“Анатомо-хірургічні аспекти дитячої гастроентерології”

відбудеться 11 травня 2007 року

на базі Буковинського державного медичного університету

Тематика симпозіуму:

- 1. Теоретичні та клінічні аспекти перинатальної анатомії.**
- 2. Особливості гастроентерологічної анатомії в різні періоди дитинства.**
- 3. Нові хірургічні технології в дитячому віці.**
- 4. Сучасні методи анатомо-клінічних досліджень.**

**Статті або тези доповідей надсилати до 31 січня 2007 року на адресу:
Ахтемійчуку Ю.Т., Медуніверситет, пл. Театральна, 2, м. Чернівці, 58002
Тел.: (0372) 555561; (050) 5163293**